

KÖZGAZDASÁG ÉS PÉNZÜGY

IX. évfolyam

2. szám

1933. február

A nemzeti munkaterv gazdasági programja.

1932. október 26.-án jelent meg a háború utáni Európának egyik legérdekesebb kortörténeti dokumentuma, a Gömbös-kormány nemzeti munkaterve. Az elnevezés első pillanatban a fassizmus „Carta di Lavoro”-ját idézi emlékünkebe; az eszmetársítás azonban hamisnak bizonyul, mert eltekintve a szabályozott matéria különbözőségétől, eltekintve attól, hogy utóbbi kétségtelen kútfői erővel bíró jogszabály, míg előbbi csupán kormányprogram, szembetűnőleg más és más eszmei alapon épült fel a két alkotás. A Carta di Lavoro Európa legjobban megszervezett és legeredményesebb diktatúrájának főműve; a nemzeti munkaterv pedig ezzel homlokegyenest ellenkezőleg kísérlet a legszélesebb néprétegekkel való együttműködésre, szinte meglepetésszerű közlékenység és bizalomnyilvánítás azokkal szemben, akiket nemcsak a háború utáni idők oligarchikus, tisztára politikai diktátorai, hanem már korábban a szakemberek nem kevésbé antidemokratikus egyeduralma szükségességének hirdetői a közéletben való részvételre, az állam és társadalom irányítására, sőt saját egyéni sorsuk intézésére is alkalmatlannak találtak. A munkaterv őseiül — a maguk az állami és társadalmi rend minden vonatkozására kiterjedő mivoltában inkább a „Déclaration des Droits de l'Homme et du Citoyen” vagy esetleg a „Kommunistisches Manifest” tekintendők és — calculus est omen — a kilencvenöt pont némileg arra a másik kilencvenöt pontra emlékeztet, amelyet majdnem napra pontosan négy-százötvenöt évvel előbb szögeztek ki Wittenbergben és amellyel közös jellemvonása, hogy mindkettő célja: egyetemes reform.

A nemzeti munkatervnek ez a kihámozni vélt intenciója szinte kötelességévé teszi a magyar társadalomnak, hogy az abban foglalt célkitűzésekhez állást foglaljon. Ennek az állásfoglalásnak célját szolgálja a jelen — a munkaterv gazdasági vonatkozású t. i. III. (állampénzügyi), V. (tervezési), VI. (mezőgazdasági és birtokpolitikai), VII. (közvetlen adó- és állampénzügyi) és VIII. (közvetlen adó- és állampénzügyi) című fejezetek.

(iparpolitika), VIII. (kereskedelmi politika) és IX. (hitelpolitika) részeire — szorítóköző ismertetés.

A gazdasági vonatkozású pontoknál nyomban szembe-tűnik, hogy azok majdnem kizárólag célkitűzéseket, még pedig teljesen általános, elvi jelentőségű célkitűzéseket és speciális igen részletbe vágó programmpontokat vegyesen tartalmaznak. Ezzel szemben csak elvétve vannak a kitű-zött célok elérésére igénybeveendő eszközök megjelölve. Ennek az lehet a magyarázata, hogy a munkaterv hosszabb időre szóló programm lévén, nem lehet előrelátni a vég-hezvitelig eltelő idő folyamán történő gazdasági változá-sokat és úgy látszik, ennek következtében szerkesztői fenntartották maguknak azt, hogy a mindenkori helyzetnek megfelelően tegyék meg programjuk kerestülvitelét elő-segítő intézkedéseiket. Ez a reálpolitikai meggondolás azon-ban bizonyos hiányérzetet kelt az olvasóban. A magyar gazdasági élet bajainak okáról ma többé-kevésbbé egysé-ges közvélemény alakult ki, többé-kevésbbé egységesen íté-lik meg azt is, hogy mi volna az az ideális állapot, amely felé törekednünk kellene. Az eltérések nem a „mit?“, hanem inkább a „hogyan?“ körül állanak fenn? Erre a kérdésre azonban a munkatervből csak közvetett feleletet nyerünk, amennyiben éppen részletetekbe menő voltánál fogva az ab-ban foglalt speciális célkitűzések szolgálnak útmutatásul, arra, hogy a program generális klauzuláit miképen igye-keznek majd gyakorlati tartalommal megtölteni.

A munkaterv nem inaugurált új gazdasági világnéze-tet. Ellenkezőleg, kifejezetten hangsúlyozza centrálisnak mondható 34. pontjában, hogy *a közgazdaságot a magán-tulajdon elvén és a kapitalista termelés formái között akarja fenntartani, utóbbinak a nemzet egyetemére káros kinövéseit pedig erős kézzel akarja lenyesni*. A nemzeti munkaterv ezzel mintha hitvallást tenne a kapitalizmus mel-lett s ezt a hitvallástételt a mondat második fele sem gyön-gíti. A kapitalizmus kinövéseinek lenyesése u. i. csak olyas-valakinek lehet a célja, akinek a kapitalizmus szívügye és viszont a kapitalizmus bukását kívánónak áll érdekében, hogy ez a rendszer önmagát ad absurdum vigye. Ezt en-nek a társadalmi berendezkedésnek éppen legnagyobb el-lenfele: *Marx* fejtette ki, aki szerint a kapitalista gépter-melés egyre csökkenti a munkaalkalmakat, ennek folytán túl-kinálatot idéz elő a munkapiacon, ezzel csökkenti a mun-kabéreket és így az ipari proletáriátus életnivóját, másrészt a másik oldalon egyre fokozza a tőkeagglomerációt, úgy hogy végül a krízisről krízisre haladó fejlődése következ-ményeképen: szemben áll egyik oldalon a nincstelen pro-letártömeg, a termelést monopolizáló néhány mammutváb-

lalattal, amelyeket azután a legsimábban lehet köztulajdonba átvenni. A híres marxi hasonlat szerint: a jövő kommunista társadalma úgy fejlődik ki a kapitalizmuson belül, mint a magzat az anya testében. A fenti kijelentés szemlélhetőleg ezzel a végzetszerűnek vélt fejlődési folyamattal szemben való védekezést hirdeti. Feltűnő azonban, hogy ez a pont nem a kapitalizmus rendszeréről, hanem kifejezetten a kapitalista termelés *formáiról* beszél. A munkaterv többi pontjával való egybevetés eredményeképpen pedig azt kell mondani, hogy ez a distinkció tudatos.

A kapitalizmus nagy biográfusa *Sombart* ennek a rendszernek a jellemző sajátosságait a nyereség iránti törekvésnek a gazdasági és társadalmi életben való kizárólagos uralmában, a szabad gazdasági erőkifejtésben és különösen abban látja, hogy a gazdasági tevékenység egy külön e célra képzett embertípusra: a vállalkozóra száll át, akinek ebbeli tevékenységét a fizikai hatalom mindenkori birtokosai nem korlátozzák. Ez a rendszer azután természetesen a maga képeire formálta a gazdasági — azaz a szükségletek kielégítésére irányuló — emberi és társadalmi tevékenységet, megteremtette a maga termelő és hiteleszközeit: a modern nagyvállalatot, a gyors közlekedést, az egyének és nemzetek közötti munkamegosztást (amelynek legvégző konzekvenciája a tisztán nyersanyagtermelésre korlátozott gyarmat), a bankot, az értékpapírt, a bankjegy- és gíralpénzt, a tökefelesleget elosztó hitelszervezetet stb. Ezek a formák a kapitalista szellem szükségképeni következményei; más rendszernek azok legfejlettebb terhére lehetnek, főképpen komplikált voltak és vel járó kockázatok, másrészt annak révén, hogy könnyen teremtenek szociális elégedetlenséget. Éppen ezért nem egészen világos, hogy a kapitalista szellem nélkül ezek a formák fennmaradhatnak-e? Már pedig, hogy a munkaterv tényleg fenn igyekezik-e tartani a kapitalista szellemet, azt már a 40. pont kérdésessé teszi, amely szerint a nemzeti termelőmunkában az állami beavatkozás *csak* (!) e munka *tervszerű irányítására*, ellenőrzésére és mintautzemek létesítésére korlátozhatnák. *Egyéb-ként* szabad tér nyílik az egyéni kezdeményezésnek. Jellemző a szövegezés: alapvető szabály az állami beavatkozás, utólagos kivétel az egyéni kezdeményezés. A munka tervszerű irányítása nem kapitalista gondolat; a tiszta kapitalizmus irtózik a normatív szabályozástól. „Wo die Grundsätze normativer Ordnung anfangen bestimmen Einfluss zu gewinnen schwindet der Kapitalismus“ írja *Sombart* (*Das Wirtschaftsleben im Zeitalter des Hochkapitalismus* XIII. o.) Az irányításnak állami kézben való összpontosítása pedig halálraítéli azt az emberkategóriát, amie-

lyen a kapitalista rendszer nyugszik: a vállalkozót. A 40. pontnak megfelelő kijelentés foglaltatik a 46. pontban a mezőgazdaság tekintetében. Végül teljesen antikapitalista szelleműek: az 59., 62. és 64. pontok, amelyek biztosítani kívánják az állami ingerenciát az iparcikkek áralakulására, a közvetítő kereskedelem megnyirbálására és az exportpolitikának egységes vezetés alá való helyezésére. Ezek azok a pontok, amelyek a 40. pontnak mintegy legális interpretációját képezik. Nyilvánvaló belőlük, hogy a nemzeti termelőmunka tervszerű irányítása fogalmába tartozónak vélik a munkaterv szerzői az áralakulás irányítását, annak megállapítását, hogy vajjon bizonyos gazdasági tevékenységek folytathatók-e egyáltalában — ami a szabad erőki-fejtés elvének megtagadását jelenti. Nyilvánvaló az is, hogy ott, ahol a modern világgazdaságban az önálló vállalkozói munka, a vállalkozói kvalitások t. i. a szükségleteknek felismerése, a piacok erőviszonyainak gyors áttekintése, a nyereségszerzési alkalmak kihasználása a leginkább érvényesülnek: t. i. a külkereskedelemben, ott fog az állami mindenhatóság megtelepedni. Amit a munkaterv 34. pontja kínál, azt 40. a pont visszaveszi.

Az a körülmény, hogy a munkaterv nem foglal határozottan állást az eddigi gazdasági rendszer fenntartása vagy fenn nem tartása tekintetében azonban nem csupán elméleti tisztaságát veszélyezteti, hanem kételyeket támaszt a program gyakorlati alkalmazásának mikéntje tekintetében is. A program egyik alapelve, mondhatni vezérmotivuma u. i. a gazdasági életnek a közérdek alá való rendelése. Már pedig a közérdek nem absztrakt, ismeretelméleti fogalom, hanem a mindenkori társadalmi és gazdasági helyzet és egy konkrét világnézet eredőjeként jelentkezik. A világnézet változásával együtt változik a közérdek is. Individualista világnézetnél, amely a társadalmat egyének mechanikus összeségének tekinti, közérdek a szabad egyéni érvényesülés minden körülmények között való támogatása, amit nem lehet elmondani, univerzalista, a társadalmat valóságos, külön, s az egyénnel szemben primár jelentőségű organizmusnak feltüntető felfogásnál. A kiinduló pont homályos voltánál fogva tehát igen nehezen értelmezhető a munkaterv 73. pontja, amely pedig a közelmben talán legtöbbet vitatott gazdaságpolitikai problémával foglalkozik, t. i. a közüzemek kérdésével. Ez a pont u. i. *elvként* mondja ki, hogy általában a közérdek szempontjából szükséges üzemek fenntartandók és csupán az egyéb közüzemek, amelyek a magángazdálkodásnak *indokolatlan* versenyt támasztanak, szüntetendők meg. Hogy mégis hogyan konkretizálódott a munkaterv szerkesztői

szemében a közérdeknek fentiekhez képest kissé labilis fogalma, arra megint csak közvetett útmutatást kapunk. Így a 68. és 70. pontok összevetéséből kiviláglik, hogy a vasutakat, a postát, távíró- és telefonüzemet állami intézményeknek tartják — ami megegyezik a jelenlegi állapottal és amiből megállapítható, hogy a MÁV bérbeadásáról ezidőszerint nincs szó — sőt közérdeknek tartják azt, hogy ezek az üzemek nemcsak akkor maradjanak állami kezelésben, ha ráfizetéssel járnának is, hanem ezeknek érdekében még az esetleges konkurrencia is kikapcsolandó. Más értelmet u. i. annak a kijelentésnek, hogy szükséges, hogy a vasutak és gépjárművek harmónikusan szolgálják a forgalom lebonyolítását és fokozását olyan korban, amikor a vasutaknak gyilkos versenytársa az automobil, — nem lehet. A MAVART-nak az 1930. XVI. t.-c.-kel biztosított monopóliumát veszély tehát nem fenyegeti.

A kapitalizmus — kollektivizmus, szabad verseny — tervgazdaság antitezissel majdnem egyformán sokat emlegetik a nemzetközi kooperáció — nemzeti autarkia szembeállítását. A munkaterv ezt a kérdést is csupán érinti, anélkül, hogy eldöntené. Sedes materiae a 41. pont, amely hármas alap gondolatból indul ki, t. i. a) a vámpolitikának a nemzet összeségének érdekeit kell figyelembe venni, b) a világgazdasági helyzethez alkalmazkodva vámvédelemben kell részesíteni a belföldi termelést, c) ennek azonban nem szabad az árak megrágításával járni.

Ami az első gondolatot illeti, az szervesen függ össze a világszemlélet kérdésével, — az individualizmus értelmében a nemzet összessége alatt az összes nemzettagot kell érteni, az egyes nemzettagoknak a dolog természete szerint viszont különböző, sőt ellentétes érdekeik vannak, amelyeket egyszerre, egyaránt figyelembe venni nem lehet. Ha ellenben — ami ezek után valószínű — a munkaterv a nemzetnek, mint önálló léttel bíró organizmusnak érdekeit kívánja istápolni, akkor megint felmerül az az alapvető kérdés: milyen gazdaság-szemléletből indulunk ki? A liberalizmus azért tartotta az egyéni iniciatívát a legértékesebb gazdasági erőforrásnak, mert felfogása szerint ez garantálja a legfokozottabb termelést, a tőkének legintenzívebb kihasználását, a legeredményesebb munkamegosztást. Az egyének közötti munkamegosztást pedig követnie kell a nemzetek közötti munkamegosztásnak, az egyes nemzetgazdaságok specializálódásának és az így specializált nemzetgazdaságok termékeinek fennakadás nélküli kicserélhetése érdekében a szabadkereskedelem korszakának. A liberális irodalom atyjának, Adam *Smith*-nek alapvető munkája a munkamegosztás kér-

désének fejtegetésével indul meg, a liberális felfogás szerint a munkamegosztás természetes velejárója a szabadkereskedelem. Evvel szemben különösen Németországban Friedrich List óta hangsúlyozták a nemzeti önellátás gondolatát, a nemzeti termelésnek még áldozatok árán való fejlesztésének szükségességét. Ez az utóbbi irányzat kulminált az elmúlt évben a Papen-kormány programjában, amely a nemzeti önellátás, a versenyezni nem képes német mezőgazdaság érdekében hajlandó lett volna a világ legnagyobb exportfeleslegével rendelkező országot exportjának feladására reábirni.

A munkaterv 64. pontja szabadkereskedelmi ízű. Kimondja, hogy külkereskedelmi politikánk *elsősorban* külföldi felvevőpiacok megszerzésére állítandó be. Kiegészíti ezt a 66. pont, amely az *export fejlesztése* érdekében akarja a márkázási törvényt terjeszteni, valamint a 47. pont második bekezdése, amely a mezőgazdasági termékek tipizálását tartja célszerűnek. A márkázás kiterjesztése nyilvánvalóvá teszi, — ami különben az ország adottságainál fogva pillanatig sem lehet kétes, — hogy mezőgazdasági exportunk fejlesztése van célul kitűzve, ami egyaránt jelenti régi piacok visszaszerzését, új piacok hódítását, még pedig nyilvánvalóan egységes termelvénytípusokkal, az áruinak minőségének emelésével. Ez a mindenképen helyesíthető pont nyilván felhagyást jelent a kontingensek és klíringmegállapodások kivitelünket elsorvasztó — 265 millió 1932. év első tíz hónapjában, szemben az előző év ugyane periódusában elért 461 millióval — rendszerével és annak felismerését jelenti, hogy minden elzárkózást amúgy is nyomon követ a retorzió. Tulajdonképpen csak felesleges skrupulus ezek után annak kutatása, hogy mit is jelent a 64. pontban az „elsősorban” kifejezés. Vajjon lehet külkereskedelmi politikánk más — akár csak másodlagos — feladata, mint exportfejlesztés? A munkaterv 56. pontjából kitűnőleg azonban ez a kifejezés nem pusztá pleonazmus. Nincs szó u. i. minden körülmények közötti exportfejlesztésről, sőt ellenkezőleg minden eszközzel elősegítendő az eddig külföldre exportált nyersanyagok belföldi feldolgozása. Ez a pont az iparfejlesztési politikát tárgyalja, nyilvánvaló tehát, hogy a munkaterv folytatni, sőt erősíteni kívánja a belföldi iparnak támogatását, még pedig „minden eszközzel”. De, de potiore ad minus gondolkodván, arra a konklúzióra kell jutni, hogy amennyiben az iparfejlesztés, az önellátás érdekében az exportot is megnyirbáljuk, mennyivel inkább meg fogjuk nyirbálni a behozatalt. Hogy ez nem fog viszonzulás nélkül maradni, az nem kétséges s az sem, hogy ez a viszonzulás nem felvevőpiacok megnyitását

fogja jelenteni. Erre azonban számít is a munkaterv, hiszen amint fent láttuk, a világgazdasági helyzethez, azaz a jelenlegi autarkias állapothoz igazodni kíván és ennekfolytán minden különböztetés nélkül — vagyis tekintet nélkül arra, hogy az mennyiben rentábilis — védeni fogja a belföldi termelést. Nem egészen világos tehát, hogy ilyen körülmények között, hogy mód fog-e kínálkozni a szükségképen beálló retorziók ellenére — új piacok szerzésére és a 63. pontban éleslátóan felismert geográfiai fekvésünkől eredő lehetőségeinknek: t. i. a dunavölgyi transitkereskedelem lebonyolítására való hivatottságunk kihasználására.

A belföldi termelésnek védelmét elsősorban a fogyasztással való harmóniában látja a munkaterv 37. pontja, amely „termelésünk és fogyasztásunk összhangbahozását... nem a tömegek életszínvonalának süllyesztésével, hanem az... összes termelőerőknek a szükségletekhez igazodó irányításával” kívánja megoldani olykép, hogy minél több „valódi érték” produkáltassék. Ez a szövegezés állásfoglalás azokkal a tendenciákkal szemben, amelyek a fogyasztás csökkentését kívánják. De vajjon van egyáltalában ilyen kívánság. Hiszen való az, hogy a közgazdaság tudományában a gazdasági válságok főokát a fogyasztás és termelés összhangjának megbomlásában látják, amennyiben t. i. a termelés időnként meghaladja a fizetőképesség által korlátozott fogyasztást; bekövetkezik az ú. n. túltermelés korszaka. Ilyenkor több-kevesebb sikerrel történtek kísérletek a termelés restrikciója által a harmónia helyreállítására, akár az illető termelési ág producenseinek egymásközötti megállapodásával — jellemző példa a legutóbbi évben a nemzetközi cukortermelésben létrejött ú. n. *Chadbourne*-egyezmény — akár pedig primitívebb módon a pillanatnyi felesleg elpusztításával, — mint amilyen a braziliai kávéégetés volt. De olyan irányzatot, amely a fogyasztás és termelés összhangját az amúgy is relatíve csekélyebb mértékű fogyasztás további restrikciójával kívánta volna elérni, nem ismerünk. Egyáltalában a fogyasztás és termelés összhangjára csakis egy és ugyanazon gazdasági egységen belül van szükség, tehát vagy az egységes világpiacon, vagy pedig egy autark nemzetgazdaságban. Magyarország adóország; az átmeneti transfermoratórium megszüntével fizetni fogja a külfölddel szemben való tartozásának kamatterhét és tőketörlesztési részleteit, fizetni azonban csak áruval fizethet, azaz az ehhez szükséges devizákat csak kivitelének ellenértékéből tudja előteremteni. Ezen felül Magyarország bizonyos ipari importra szorul, amelyet megint csak exporttal lehet kiegyenlíteni. Tekintettel arra, hogy ez az export csak mezőgazdasági termékekből állhat,

ezeknek az ára pedig a hirhedt agrárrolló következtében nagy mértékben csökkent — a mezőgazdasági árinдекс 1913-as bázison az ipari árinдексnek 1928-ban 94%-át tette ki, 1931-ben azonban csak 75%-át, 1932. októberében már csak 69,4%-ot — mezőgazdasági exportunkat kénytelenek vagyunk forszirozni. Minthogy pedig az export mértéke külföldi szükségletek által határoltatik körül, ezeknek a szükségleteknek irányítására pedig a mi államhatalmunk nem vállalkozhatik, nem egészen világos, hogy exportra dolgozó és ennekfolytán szükségképen a világpiac erőviszonyaihoz és áralakulásához alkalmazkodni kénytelen termelésünk, hogyan lehet összhangban a belföldi fogyasztással. Az eligazodást mindenestre megkönnyítette volna, ha a munkaterv határozott orientációt tartalmaz a szabad kereskedelem, illetőleg autarkia kérdésének tekintetében.

Az exportfejlesztés kérdésével szorosan összefügg Magyarország jövőjének döntően befolyásoló módon mezőgazdaságunk jövőjének biztosítása. A nemzeti munkaterv e tekintetben — úgy hisszük — osztatlan helyeslésben részesülő módon „tervszerű mezőgazdasági termelést kíván a belső szükséglet igényei és a kiviteli lehetőségek szerint” (46. pont) és e célból „mezőgazdasági termelésünket fokozatosan át kívánja állítani (47. pont), aminek érdekében fejleszteni kívánja a mezőgazdasági kísérletügyet és szakoktatást (48. pont), támogatni kívánja a magán-mintagazdaságokat (49. pont) stb. A fentiekből világosan kitűnik, hogy a munkaterv szerzői felismerték azt, hogy mezőgazdasági termelési apparátusunk korrigálásra szorul. Hogy mit tartanak ők eme apparátus konstrukciós hibáinak, e tekintetben a munkatervben csupán egy — negatív felvilágosítást kapunk: a kötött birtokforgalom megszüntetéséről egyelőre szó sincs, sőt ellenkezőleg: a hitbizományi rendszer demokratikusan kiterjesztetik a kis- és középbirtokra is (53. pont). Ez az állásfoglalás alkalmasint sok vitára fog alkalmat adni. Szembe fognak vele szállani mindazok, akik a tiszta kapitalista metódusok hívei lévén, ellenzik a szabad áralakulásnak — így a földárak alakulásának is — minden irányítását; ellenezni fogják Franz *Oppenheimer* hívei — akik Marx-szal szemben — a földmonopóliumban és nem a munkaalkalmak általuk tagadott csökkenésében látják a szociális bajok, az ipari proletáriátus túlságos elszaporodásának okát és végül azok, akik a magyar mezőgazdaság válságának megoldásánál nemcsak a termelés, hanem a hitelellátás átszervezését is fontosnak tartják. Nem lehet kétséges u. i., hogy a hitbizományi rendszer kiterjesztése — az ebbe a rendszerbe tartozó mezőgazdasági ingat-

lanok állagának megterhelhetetlen voltánál fogva — a mezőgazdaság hitelképességét csökkenteni fogja.

A termelésnek mindenfajta átállítása elsősorban pénzkérdés. A reorganizáció befektetésekkel jár: az ehhez szükséges anyagi eszközök hiánya csak látszatújításokhoz vezethet. Intő például szolgálhat az 1920-as földbirtokreform, amelynek következményeképpen olyanok kezére jutott a nemzeti termelés egyik legfontosabb tényezője: a magyar föld, akik a megműveléséhez szükséges forgótőkével se rendelkeztek, akik ezt ab ovo hitel igénybevételével voltak kénytelenek pótolni, amely hitelt részben a súlyos kamat- és törlesztési feltételek, részben pedig a mezőgazdasági cikkek áresése következtében visszafizetni nem tudtak. Természetesen ilyen körülmények között arra azután már gondolni sem lehetett, hogy magából a földbirtokreformból eredő terheket, t. i. a megváltási árakat törlesszék a földhözjutottak. Ezekről a kötelezettségekről a LEBOsz megalakulásáig és ezeknek a terheknek az említett szerv bekapcsolódása folytán jelzálogos terhekké való konvertálásáig, nem is igen vettek tudomást. A konverzió az 1930. év folyamán következett és ennekfolytán *Konkoly-Thege Gyula* adatai (A magyar földbirtokra jelzálogilag bekebelezett terhek összege és álladéka az 1930. év végén és az 1931. év elején, — Magyar Statisztikai Szemle 1932. évf. 1. szám, 21. oldal) szerint éppen az 50 holdon aluli kisbirtok bekebelezett terhei megnövekedtek ezen év folyamán 240·3 millió pengővel, ami horribilis jelentőségű, minthogy ezen birtokkategória bruttó terhének mintegy 18, netto terhének mintegy 24% -át teszik. Maga a kormány érezte ennek elviselhetetlen voltát, amikor a mult év júniusában megjelent 3200/1932. M. E. számú rendeletével módot nyújtott a megváltási árak leszállítására. A munkaterv okulván ezeken a keserű tapasztalatokon, 51. pontjában ki is jelenti, hogy telepítési politikájában szem előtt kívánja tartani, hogy a termelés eredményessége és folytonossága ne szenvedjen. Sajnos azonban ez a bölcs előrelátás a multak hibáiból keletkezett mezőgazdasági hitelválságot megszüntetni nem képes. A magyar mezőgazdaság terheinek jogcím szerinti megoszlását vizsgálat tárgyává tévén, arra a lesumtó eredményre kell jutni, hogy a mezőgazdaság periódikusan visszatérő és emellett a föld csökkenő hozadékképessége folytán limitált termelési és fizetési lehetőségeinek egyedül megfelelő hosszúlejáratú, törlesztéses kölcsöntartozás mezőgazdaságunk adósságainak csak relative csekély hányadát képezi. Az 1930. év végén a kisbirtok bruttó terheiből a törlesztéses kölcsönök csak 26% -ra rugtak, a nagyobb kisbirtoknál (50—100) ez 17·7% volt, a középbirtok-

nál 25·8% és csupán a nagybirtoknál 43%. (V. ö. *Konkoly-Thege*: id. cikk 25. o.) Az 1929. év folyamán a magyar földbirtokra bekebelezett összesen 423·8 millió pengőből 52·6 millió pengő volt csupán a törlesztéses kölcsön, az 1930. évben 337 millióból 19 millió, az 1931. évben 332 millió pengőből csak 17 millió (v. ö. *Konkoly-Thege*: A magyar föld jelzálogos terhei az 1931. év végén — Magyar Statisztikai Szemle 1932. évfolyam 11. szám, 925. oldal). A magyar földbirtok tehermentesítéséhez, azaz a rövidlejáratú adósságok kiegyenlítéséhez és a jelzálogos kölcsönök rendszerévi törlesztéséhez összesen mintegy 1040 millió pengőre volna szükség, míg ha az egész terhet hosszúlejáratú kölcsönökre lehetne konvertálni, az évenkénti törlesztés mintegy 113 millió pengőre zsugorodnék össze (*Konkoly-Thege* id. cikk 35. o.). Ezekkel az adatokkal vet számot a munkaterv 81. pontjának első bekezdése, amely gondoskodni kíván arról, hogy a mezőgazdasági termelési hitel a mezőgazdasági termelés sajátosságaihoz igazodjék.

Végtelenül érdekes, hogy milyen eszközökkel kíván a munkaterv a mezőgazdaságnak hosszúlejáratú hitelekkel való ellátásáról gondoskodni. Mindenekelőtt határozottan kijelenti, hogy e célra külföldi hiteleket *nem* kíván igénybevenni. A 80. pont értelmében a külföldi hitelek igénybevétele fokozott ellenőrzés alá kerül s újabb külföldi hitelek csak *gyorsan* amortizálódó célokra — a mezőgazdaság termelési strukturájára való tekintettel tehát nem mezőgazdasági célokra — használatnak fel. Azt az esetleges ellenétést pedig, hogy ellenőrzés még nem jelenti azt, hogy le akarunk mondani külföldi hitelekről, megdönti a 74. pont, amely a hitelt eszköznek tekinti a nemzeti termelés szolgálatában és *lehetetlenné kívánja tenni a tisztán öncélú, ki-uzsorázó hitelpolitikát*. Már pedig nyilvánvaló, hogy az amerikai vagy a francia kistőkés, ha még meglesz benne valaha a hajlandóság, hogy megtakarított tőkéit valamelyik keleteurópai államnak rendelkezésére bocsássa, ezt nem az illető nemzet termelésének érdekében, hanem pusztán öncélú haszon iránti vágyból teszi meg.

Az elmaradó külföldi hitelek pótlásának útját is megjelöli a munkaterv 76. pontja, mondván, hogy a belső tőkeképződés minden eszközzel elősegítendő és az így felhalmozódó tőkék a nemzeti termelés szolgálatába állítandók. 1930. ápriliásában a Magyar Jogászegylet Gazdaságijogi Intézetének e tárgyban tartott ankétjén — amelyet annak idején *Teleszky* János vezetett be — az a felfogás alakult ki, hogy a belső tőkeképződés akadályai egyrészt a túlzott közterhek, amelyek a magánjövedelmek aránytalanul nagy részét vonják el — a túladóztatásnak az a következménye,

hogy relative fontosabb egyéni szükségletek rovására elégti ki az állam a köznek kevésbé fontos szükségleteit, — másrészt adózási rendszerünk kimondottan tőkeellenes volta: magas forgalmi adó, az értékpapírvagyon és értékpapírvédelem kettős adóztatása társulati, illetőleg jövedelem- és vagyoadóval stb., végül a takarékoság célszerűségébe vetett hit eloszlása, aminek oka az infláció igazságtalan pusztításai — az elmaradt hadikölcsönvalorizáció! — következménye pedig az a felfogás, hogy hálás dolog fogyasztani, költekezni, mert a megtakarított összegek fennmaradása amúgy is problematikus, viszont kérdéses, hogy a befektetéseket ki kell-e majd teljes értékben fizetni?

Minden belső tőkeképződésnek hármas előfeltétele van: a) a fogyasztásnak egészséges keretek között való megmaradása, b) megfelelő adórendszer, amely nem támadja meg a termelésből eredő tőkefölösleget, c) általános bizalom, amelynek híján a képződő tőke kiszüremlik külföldre vagy meddő teaurálódásra szorítkozik. Az első követelménnyel számot vet a munkaterv 37. pontjának második bekezdése, amely kiküszöbölni kívánja „a jövedelmi és vagyoni viszonyokon felül való költekezésnek széles rétegekben lábrakapott szokását”. A másik két követelménynek teljesítése viszont a munkaterv talán legnagyobb kíváncsisággal várt részének: a büdzséprogramnak keretébe tartozik.

A munkaterv 23. pontja ellentmondást nem tűrő határozottsággal enunciólja: „Az államháztartás egyensúlyát minden körülmények között biztosítani és fenntartani kívánjuk”. Három nappal megjelenése után napvilágot látott Tyler népszövetségi megbízott jelentése az államháztartásnak az 1932/33. költségvetési év első három hónapjában elért eredményeiről. Ebből a jelentésből megállapíthatólag az első évnegyed 38·1 millió tényleges hiánnyal zárult, amennyiben 206·7 millió erre az időszakra eső tényleges költségvetési kiadással szemben 168·6 millió bevétel mutatkozott. Ezekből a számokból viszont az következik, hogy a kiadásoknak egy teljes évre számított összege előreláthatólag meg fogja haladni a 806 milliós költségvetési előirányzatot, míg a bevételek jóval ezen összeg mögött fognak maradni. A jelentés konklúziója szerint tehát a kiadások sürgősen csökkentendők. Még nyomatékosabban hangsúlyozza ezt a múlt év december 24-én megjelent újabb Tyler-jelentés, amely folyó költségvetési év végéig mintegy 100 millió pengő deficittel számol és ennél fogva a kiadások „drasztikus” csökkentését javasolja. Ilyen körülmények között az ország minden rétegét a legnagyobb mértékben érdeklő kérdés, hogy milyen eszközökkel fog a 23. pont végre-

hajtatni. A munkaterv 24. pontja azonban csak kitérő válasszal szolgál: a közterhek helyes arányba hozandók a nemzeti jövedelemmel, — azaz, amint az a mondat második fele kifejezésre is juttatja: csökkentendők — ez azonban nem lineáris csökkentésekkel, hanem az állami funkciók és intézmények körének helyes kiválogatásával érendő el. *Azaz a költségvetési egyensúly helyreállítása érdekében a személyi kiadások csökkentésére nem fog sor kerülni.* Mi történik viszont a dologi kiadások terén? Mi értendő az állami funkciók körének helyes kiválogatása alatt, szűkítés-e, tágítás-e? Megfelel erre maga a munkaterv, amikor állami funkciók közé sorolja: a mezőgazdasági kísérletügy és szakoktatás fejlesztését (48. pont), a vízügyek rendezését (49. pont), a háziipar fejlesztését (58. pont), az idegenforgalom fejlesztését (63. pont), az úthálózat tervszerű kiépítését (69. pont), a légiforgalom fejlesztését (71. pont); az Országos Központi Hitelszövetkezett révén — tehát lényegileg állami pénzből — a mezőgazdasági kisbirtok hitel-igényeinek *fokozottabb* kielégítését (54. pont), a középipar és kisipar hitelezésének megkönnyítését (81. pont) és a válság folytán átmenetileg csökkent hitelképességű gazdasági egyedek existenciájának biztosítását (82. pont), azaz a fogyasztásnak bizonyos mértékű finanszírozását; szociálpolitikai téren a munkanélküliek foglalkoztatásának irányítását (44. pont) — ami alatt, tekintettel arra, hogy a 45. pont értelmében munkanélküliek csak munka ellenében támaszthatandók, valószínűleg szükségmunkák megkezdése érte dő — birtokpolitikai és telepítési célokra az állami előv. sárlási jog gyakorlása kapcsán megfelelő telepítési alap étesítését (52. pont). Emellett feltétlenül állami intézménynek tekinti a 68. pont a vasutat és a postát, tekintet nélkül arra, hogy az üzemek elmúlt költségvetési éve 40 millió deficittel zárult (v. ö. Tyler fent hivatkozott jelentése). Mindezek az állami funkciók azonban újabb és újabb pénzforrások megnyitását teszik szükségessé; az állami funkciók köre a munkaterv szerint nem szűkül, hanem — tágul.

Tagadhatatlan, hogy itt a munkaterv végtelenül logikus gondolatláncolatából hiányzik egy szem. Mert egy így is deficités költségvetést nem igen lehet az állami intézmények s ezáltal az állami kiadások gyarapításával egyensúlyba hozni. Ilyen körülmények között viszont problematikussá válik, hogy a gazdasági rész élére helyezett határozott célkitűzés: a pengő értékállandóságát minden eszközzel biztosítani kívánjuk (21. pont), megvalósítható lesz-e. Valamely pénznem értékváltozásai kifejezhetők más pénznemben és áruban. Minthogy a munkaterv e tekintetben nem tesz dis-

tinkciót, feltehetőleg a pengőt mindakét irányban stabilizálni akarja, azaz fenn akarja tartani a pengő jelenlegi nemzetközi váltóárfolyamait külföldön és a jelenlegi árnívót belföldön. Előbbi Magyarország fizetési mérlegének alakulásától függ: belevág tehát a külföldi adósságok rendezésének kérdésébe, amelyeknek elviselhetővé tételét, vulgo: mérséklését feladatul tűzi ki a 79. pont. Ami utóbbit illeti, azt a híres *Irving Fisher*-i formula szerint az determinálja, nyersen szólva, a forgalomban levő jószágmennyiség (volume of trade), a rendelkezésre álló tágabb értelemben vett (beleértve az ú. n. girálpénzt is) pénz mennyisége és a pénz forgási sebessége, még pedig olyképen, hogy utóbbi kettőnek növekedésével egyenes arányban növekszik az árnívó is.

Ha már most a költségvetés hiányait a bankjegymennyiség fokozásával — köznyelven szólva, inflációval töltik ki, ennek szükségképeni következménye az árnívó emelkedése lesz. Ha viszont az adóprést szorítják jobban meg, ez arra fogja kényszeríteni a termelőt, hogy árúját minden áron odaadja, csakhogy adófizetési kötelezettségének eleget tegyen, ami viszont — feltétlenül, hogy a termelés jelentékenyen nem változik — az árszínvonal csökkenését jelenti. A költségvetés kiegyensúlyozása tehát feltétlenül meg fogja változtatni a pengőnek eddig változatlan belső vásárlóerejét, — kérdéses csupán, hogy melyik irányban.

Ha az állami kiadások nem csökkennek, a költségvetés kiegyensúlyozásának a fenti két mód valamelyikén kell történnie. A belső tőkeképződésnek egyik mód sem kedvez. Az infláció emeli a belföldi árnívót, ami nem szolgálhat vonzerőül a tőkének, az adóterhek emelkedése még kevésbé. A pengő akár felfelé, akár lefelé bekövetkező értékváltozásai pedig nem teremthetik meg az investíciók biztos és eredményes voltába vetett hitet, a belső tőkeképződéshez szükséges atmoszférát. Belső tőkeképződés nélkül azonban — a fentiekhez képest — nincs hitel, hitel nélkül nem képzelhető el a mezőgazdaság átszervezése, az export fejlesztése. Az export fejlődése hijján nem igen van kilátás külföldi adósságaink sikeres rendezésére. A hiányzó láncszem megbonthatja az egész hatalmas alkotás egységét.

Bismarcktól származik a híres mondás: „Politik ist die Kunst der Möglichkeiten.“ Isten adja, hogy a munkaterv szerzőinek államvezetési művészete megteremtse nagyszabású programjuk keresztülvitelének gazdaságpolitikai lehetőségeit.

Dr. Keszthelyi Nándor.